

ĽUDOVÝ NÁBYTOK UKRAJINCOV NA SLOVENSKU

Miroslav Sopoliga

SNM – Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku,
Centrálna 258, 089 01 Svidník, sopoliga@snm.sk

Abstract:

Sopoliga, M. 2010: Rustic furniture of the Ukrainians in Slovakia. Rustic furniture in the museums in Slovakia, Proceedings from the expert seminar in the Tekovian museum in Levice:

The contribution is aimed at the analysis of the traditional rustic furniture of the Ukrainians in Slovakia in the collections of SNM – Museum of the Ukrainian culture in Svidník. The author divides single pieces of furniture into two groups:

1. objects serving for relax and comfort of the man (e.g. table, bed, cradle, bench);
2. objects serving for safekeeping and storing various things (chest, shelf, box for spoons).

The whole texture of the rustic furniture (considering the function, material, construction and likewise) was determined by social-economic conditions, as well as cultural-ethnic traditions.

Key words: the Ukrainians-Ruthenians, rustic furniture, table, bed, cradle, shelf, chest.

V štruktúre Slovenského národného múzea v súčasnosti pôsobí aj Múzeum ukrajinskej kultúry so sídlom vo Svidníku. Je to najstaršie múzeum tohto druhu na Slovensku, ktoré vzniklo v roku 1956. V zmysle zriaďovacej listiny má za úlohu cieľavedome zhromažďovať, ochraňovať, vedecky a odborne spracovávať a sprístupňovať doklady o vývine materiálnej a duchovnej kultúry Ukrajincov na Slovensku. Táto národnostná menšina, respektíve etnická skupina, viac-menej kompaktno obýva oblasť severovýchodného Slovenska. Je známa aj pod rôznymi synonymickými historickými a súčasnými názvami: Rusnáci, Rutheni (Ruténi), Rusi, Malorusi, Karpatorusi, Uhrorusi, Rusíni, Podkarpatskí Rusíni, Zakarpatskí Rusíni, Rusíni-Ukrajinci, Lemkovia a pod.

Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku vlastní takmer 70-tisícový zbierkový fond, v tom vyše 18 tisíc národopisných evidenčných jednotiek. Na úseku ľudového staviteľstva a bývania ku koncu r. 2009 bolo evidovaných 1 539 zbierkových predmetov (Archív SNM-MUK 2009). Iba časť z nich je prezentovaná v rámci hlavnej kultúrno-historickej expozície (1700 m²) (SOPOLIGA, 2006a).

Komplexná prezentácia tradičného spôsobu bývania, teda aj ľudového nábytku, je zabezpečená formou národopisnej expozície v prírode (skanzenu) Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku. V súčasnosti sa na ploche cca 11 ha nachádza takmer 50 pamiatok ľudového staviteľstva, z toho 12 obytných domov (SOPOLIGA, 2008).

Ľudové staviteľstvo a bývanie rusínsko-ukrajinského etnika je dokumentované a prezentované taktiež v múzeách v prírode pri Vihorlatskom múzeu v Humennom, Šarišskom múzeu v Bardejovských kúpeľoch, Staroľubovnianskom múzeu v Starej Ľubovni. Okrem týchto múzeí sa bohaté zbierky ľudového nábytku z rusínsko-ukrajinskej etnickej oblasti nachádzajú taktiež v iných východoslovenských múzeách (v Košiciach, Prešove, Michalovciach, Kežmarku, Poprade) a samozrejme v Slovenskom národnom múzeu – Etnografickom múzeu v Martine. V týchto múzeách je sústredená taktiež mimoriadne cenná etnografická, fotografická, kresebná a iná dokumentácia k uvedenej problematike.

V posledných desaťročiach zaznamenávame obrovské zmeny vo všetkých sférach nášho života. Teda aj tradičné ľudové staviteľstvo a bývanie v dedinskom prostredí takmer vo všetkých regiónoch Slovenska nenávratne odchádza do minulosti. A práve snahou múzejníkov je zachovať pamäť na túto významnú zložku našej kultúrnej histórie aj pre budúce generácie. Našou úlohou je v maximálnej možnej miere chrániť tieto tradície, popularizovať ich a podľa možnosti ďalej rozvíjať. Aj vďaka práci múzejníkov sa mnohé javy tradičnej ľudovej kultúry úspešne transformujú v súčasnom spôsobe života. Tradičný ľudový nábytok v tomto smere môže byť vynikajúcim príkladom. Moderné prototypy jednotlivých druhov nábytku nachádzajú svoje uplatnenie dokonca v súčasnom mestskom prostredí.

K problematike ľudového nábytku existuje množstvo literatúry na Slovensku a iných krajinách. Jestvujú štúdie aj o ľudovom nábytku Ukrajincov na Slovensku (SOPOLIGA, 1983). V tomto príspevku sa pokúsime o stručnú charakteristiku tradičného ľudového nábytku Ukrajincov na Slovensku na základe doterajšej vedecko-výskumnej a zbierkotvornej činnosti SNM – Múzea ukrajinskej kultúry.

Jednotlivé kusy ľudového nábytku, ktoré sa nachádzajú v zbierkach Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku, vzhľadom na ich funkciu môžeme roztriediť do dvoch hlavných skupín:

- 1. predmety slúžiace na odpočinok a pre pohodlie človeka** (napr. *postel', kolíska, stôl, lavica*);
- 2. predmety slúžiace na uloženie a úschovu rôznych vecí** (napr. *truhla, polica, lyžičník, soľnička* a iné).

Najväčší význam v príbytku mali tie kusy nábytku, ktoré slúžili na odpočinok a pre pohodlie človeka. Spomedzi všetkých bol na prvom mieste *stôl*. Tento kus nábytku sa vyznačuje svojou polyfunkčnosťou, ktorá je charakteristická aj pre iné druhy domového mobiliáru. Stôl slúžil predovšetkým na pohodlie človeka pri jedení.

Využíval sa taktiež pri najrozličnejších druhoch pracovných činností (príprave stravy, páraní peria, čistení strukovín, žehlení atď.). Vnútrajšie priestory stola slúžili na úschovu rôznych vecí a potravinových produktov. Význam stola sa zväčšoval najmä jeho magickou funkciou. Po skončení výstavby domu bol prvým predmetom vneseným dnu. Vtedy naň kládli chlieb a soľ – slovanské symboly hojnosti. Sedenie na stole sa považovalo za hriech. Za stôl nikdy neposadili žobráka alebo inú menejcennú osobu. V celej rusínsko-ukrajinskej oblasti existuje množstvo zvykov, súvisiacich s prvým príchodom a prijímaním nevesty do domu, v ktorých atributoval stôl (trikrát obchádzala okolo stola, bozkávala rohy stola atď.). Väčšina zvykov súvisiacich zo stolom, najmä výročných, bola zameraná predovšetkým na zabezpečenie hospodárskej prosperity gazdovstva.

Stôl považovali za neoddeliteľnú súčasť príbytku, a preto aj pri zmene majiteľa domu ho nechávali na svojom pôvodnom mieste, i keď ostatné kusy nábytku si bývalý majiteľ mohol zobrať so sebou (SOPOLIGA, 2006b).

Pôvodne Slovania jedli na zemi, prinajlepšom na nejakej doske alebo inej podložke. S určitosťou môžeme tvrdiť, že to takto bolo aj v tejto karpatskej oblasti. Veď aj názov „stil“ („stul“) etymologicky súvisí so slovom stlať (ustlať niečo pod jedlá). Svedčia o tom aj spôsoby stravovania ľudu na poliach, lúkach a pastviskách, kde sa jedlá rozložia jednoducho na zem, slamu alebo plachtičku. Vianočný zvyk kladenia slamy alebo ovsu na stôl počas Štedrej večere odborníci považujú za pozostatok archaického spôsobu stravovania starých Slovanov (BEDNÁRIK, 1942). Termín „stil“ („stul“) v sledovanej oblasti sa vzťahuje predovšetkým na vrchnú časť stola, t. j. dosku, na ktorej jedia. Spodná časť – podstolie sa nazýva „stolyna“ alebo „stolovyna“, „stulovyna“. Pravda, obidve časti spolu sa taktiež nazývajú stôl. To nás vedie k záveru, že podobné podstavce („stolyny“) plnili len druhoradú funkciu a vznikli predovšetkým kvôli pohodliu človeka pri konzumovaní stravy. Ich rozmery sú adekvátne proporciám ľudského tela.

V skúmanej oblasti v minulom a na začiatku nášho storočia bolo rozšírených niekoľko typov stolov. Typický stôl v uvedenej oblasti pozostával z dvoch samostatných dielov. Podstolie bolo zhotovené v podobe masívnej truhly. Jeho konštrukcia predstavuje štyri vertikálne stĺpiky, ktoré slúžia zároveň ako nohy. V hranolovitých stĺpikoch sú vydlabané žliabky a šindľovou technikou sú vyplnené všetky štyri steny truhlice. Každá stena pozostáva z 3 až 4 hrubo okresaných dosák. Spodné dosky v dolnej časti mali ponechané výstupky, takže z profilu pripomínali písmeno L. Na týchto výstupkoch spočívali priečne dosky, ktoré tvorili dno stola. Celá konštrukcia bola spevnená drevenými kolíkmi. Výška podstavca dosahovala 70 – 75 cm.

Vrch stola zhotovovali z hrubej okresej dosky obdĺžnikového tvaru, ktorá často predstavovala jeden kus dreva. Jeho približné rozmery boli: dĺžka = 110 – 120 cm; šírka = 65 – 70 cm; hrúbka = 10 – 12 cm. Spočíval voľne položený na podstolí.

Stoly zhotovovali miestni stolári – náaturisti. Ako materiál poväčšine používali buk. Iba majetnejší roľníci v jednotlivých prípadoch vlastnili javorové stoly. Na severných sklonoch Karpát prírodné podmienky dovoľovali aj určité kombinácie materiálov. Na rozdiel od svojich južných susedov Lemkovia v Poľsku zhotovovali podstavce stolov prevažne z jedľového a vrch z javorového alebo jaseňového materiálu (КЕРА, 1971, 13).

Zaujímavé, že podobnou technikou sa zhotovovali aj sarkofágové skrine so sedlovým vekom, ako aj suseky („susiky“), ktoré sa ešte aj dnes vo veľkej miere vyskytujú v spomínanom regióne. Je dosť pravdepodobné, že konštrukcia stola bola prevzatá zo skrine. Tomu nasvedčuje aj tá skutočnosť, že v minulosti skriňa zastupovala funkciu stola, a to nielen v oblasti severovýchodného Slovenska, ale aj vo východnejšie položených ukrajinských oblastiach (СИЧНСКИЙ, 1940, 63, ШУЧЕВЫЧ, 1899, 98 – 99).

Vzhľadom na to, že stoly spomenutej konštrukcie a formy neboli typické pre susedných Poliakov a Slovákov, môžeme tvrdiť, že je to jeden z charakteristických elementov pre západoukrajinské etnické skupiny. Tohto názoru sa pridrižujú aj niektorí poľskí odborníci (КЕРА, 1971, 27).

Opísaný skriňový typ stola bol veľmi praktickým kusom nábytku práve z toho hľadiska, že v pomerne tesných bytových priestoroch sa dalo využiť aj miesto pod stolom, respektíve jeho vnútorné priestory. Podstolie, ktoré sa nazýva aj „ladička“ (od slova lada), slúžilo na úschovu rôznych potravinových produktov (mlieka, masla, tvarohu atď.). Práve táto skutočnosť spojená s úschovou potravín viedla obyvateľstvo sledovanej oblasti k ďalšej vynaliezavosti – už v 20. – 30. rokoch nášho storočia začali v prednej stenke podstolia zhotovovať dvierka, ktoré sa uzatvárali za pomoci kúskov kože, drôtu alebo závesov (stól z Ruského – exponát MUK č. 1289; stól z Topole – exponát MUK č. 2261; stól z Osadného – exponát MUK č. 621 atď.).

Predpokladáme, že skriňový typ stola v predošlých historických obdobiach mal oveľa väčšie teritoriálne rozšírenie smerom na západ. Veď aj spomínané sarkofágové skrine sa nám podarilo objaviť až v okolí Svidníka (Driečná, Šemetkovce).

V centrálnej a západnej časti skúmaného regiónu už v druhej polovici 19. storočia boli rozšírené stoly s ľahkými podstavcami. Najjednoduchšie z nich majú vrch zhotovený z niekoľkých hobľovaných jedľových alebo smrekových dosák, ktorý je upevnený na štyroch vertikálnych hranolovitých nohách spojených vo vrchnej časti obdĺžnikovým došteným rámom. Aj v dolnej časti sú nohy navzájom prepojené horizontálnymi látkami, smerujúcimi po obdĺžniku stola alebo uhlopriečne. Niektoré z nich majú v strede zásuvku.

V okolí Svidníka a Bardejova boli rozšírené stoly na X-ovite skrížených doskových nohách alebo stoly na dvoch doskových podstavcoch v tvare obráteného písmena U. Najrozvinutejšie boli stoly na širokých profilovaných doskových nohách kliešťovitého tvaru, pripomínajúce renesančné nábytkové formy. Sú charakteristické pre najzápadnejšie lokality regiónu (Nižné Repaše, Jakubany a ďalšie spišsko-zamagurské obce). Vo vrchnej časti podstolia je upevnená krabička („kastička“) na od-

kladanie drobných vecí. Vrch stola mal štvorcový tvar (100 × 100 cm) a pohyboval sa v lištách upevnených do spomenutej krabičky.

S vývojom stola analogicky prebiehal aj vývoj *sedacieho nábytku*. V dávnej minulosti, keď ešte nebolo stola alebo jeho funkciu vykonávala doska, ľudia sedávali jednoducho na zemi. O tom jestvuje nespočetné množstvo dôkazov u najrozličnejších národov. S týmto javom sa stretávame aj u nás, najmä na poliach, salašoch a inde. Rôzne predmety na sedenie poskytovala človeku už samotná príroda (kameň, kus pňa, kopček a pod.). Avšak čo sa týka špeciálneho nábytku na sedenie, najrozšírenejšou a konštrukčne najjednoduchšou jeho formou v skúmanej oblasti bola *lavica* („lavka“). Lavice boli rozšírené u všetkých Slovanov, kde sú doložené už z 9. storočia (NIEDERLE, 1913) a majú taktiež spoločné všeslovanské pomenovania (lava, lavka, lavica, lavička).

V skúmanej oblasti boli najrozšírenejšie stacionárne lavice bez operadiel. Najčastejšie sú hrubo okresané sekerou, neskôr rezané dosky, spočívajúce na hlinených podstavcoch, drevených kládkoch (jed. č. – „kovbycja“) alebo kolíkokh vbitých do hlinenej dlážky. Novšie lavice mali už doskové podpory. Šírka lavice meria 35 – 50 cm, hrúbka – okolo 10 cm a dĺžka je prispôbená rozmerom izby.

Pôvodne lavice boli zakotvené v zrubu, čo je charakteristické pre širšie karpatské teritórium (SIČYNSKYJ, 1940, 77, КЕРА, 1971, 28, VALENTOVÁ, 1974, 218). Teda zriaďovali ich už v procese konštruovania domu. Lavice upevnené na výstupkoch zrubových trámov z vonkajšej strany domu boli ešte v 50. a 60. rokoch veľmi rozšírené v okolí Sniny.

Ako materiál na zhotovenie lavíc vo východnejších oblastiach slúžil poväčšine buk, v centrálnej a západnej – jedľa a smrek.

Aj lavice tohto typu prešli určitým vývojom. Tak napr. v obci Ruská Bystrá počas našich výskumov sme sa stretli s dupľovanou lavicou, ktorá sa nazýva „šafariňa“. Bola zhotovená z bukového materiálu a upevnená na štyroch nôžkach. Pozostávala z dvoch širokých horizontálnych dosák: jedna na sedenie a druhá na odkladanie rôznych predmetov. Lavica mala aj operadlo vytvorené predĺžením zadných nôžok, na ktorých boli priklinované dve úzke horizontálne dosky. Lavica stála v izbe za stolom. Jej rozmery boli: dĺžka = 200 cm; šírka = 47 cm; výška = 51 cm a výška s operadlom = 92 cm.

V 40. – 50. rokoch minulého storočia v skúmanej oblasti už prevažovali lavice s operadlami. V západných oblastiach regiónu to však boli jednoduché lavice na stĺpikových alebo doskových nohách s profilovanými operadlami. Rám operadla bol obyčajne vyplňovaný efektne vyrezávanými vertikálnymi doštičkami.

V tomto období sa rozširujú aj lavice so zasúvacou truhlicou, ktorá slúžila na spanie malých detí. Podobne, ako aj u poľských Ukrajincov, sa tento druh nábytku vo východnej časti skúmaného regiónu nazýva „bambet“, v centrálnej „šľubank“, „šľubanok“ a v západných „kanapka“. Spomenuté formy sedacieho nábytku sú priamymi predchodcami dnešných moderných lavíc, gaučov a iných pohoviek.

Veľmi príbuzný s lavicou vzhľadom na svoje určenie a formu je *stolec* („stulec“,

„stolec“, „stuľča“, „stilčik“). Na rozdiel od lavice, ktorá slúžila na sedenie väčšieho počtu osôb, na stoličnici boli tieto možnosti obmedzené. Stolce boli určené prevažne pre jednu osobu. No v predmetnej oblasti sa vyskytovali aj malé lavičky pre 2 – 3 osoby, ktoré sa taktiež nazývali stolce. Najjednoduchšie formy stolčekov sú zhotovované z prírodných drevených deformátov alebo samorastov. Obyčajne sú to pozdĺžne zrezané a otesané kmene stromu s ponechanými konármi namiesto nôh. Niektoré z nich majú doplnené nôžky kvôli vytvoreniu stability sedačky.

V rámci nábytku, ktorý slúžil na pohodlie a odpočinok človeka, dôležitú funkciu zohrávalo *lôžko* – „postil“. Aj termín posteľ pochádza od slova stlať. Je všeobecne známe, že posteľ u Slovanov sa objavila pomerne neskoro. Pôvodne ľudia spali na slamou alebo iným spôsobom ustlatej zemi a taktiež na laviciach, na peci a pod.

Jednoduchou formou postele v predmetnej oblasti bol široký doskový pomost, spočívajúci na štyroch kolíkoch zabítených do hlinenej podlahy, na ktorom spal väčší počet členov rodiny. Aj keď sa nám v interiéri domu túto formu lôžka už nepodarilo zachytiť, majú ju ešte v živej pamäti mnohí starší informátori. Jej existencia je potvrdená aj zo severných lemkovských oblastí, kde je známa pod názvom „postil“ alebo „priča“ (REINFUSS, 1935, 21). Táto konštrukcia lôžka v našej oblasti sa pomerne dlhšie zachovala v sezónnych obydliach, najmä v pastierskych kolibách. S obdobnou pričnou sme sa stretli aj v zamagurských chotároch, v už spomínaných šopách. V týchto letoviskách sa lôžko nachádzalo v rohu izby. Jeho základ tvoria dva guľaté trámy upevnené v zrube a v spojovacom rohu podopreté kolom vbitým do zeme.

Pre interiér obytného ľudového domu východoslovenských Ukrajincov v 19. a prvej polovici 20. storočia boli typické mobilné postele s veľmi jednoduchou, pevnou a nerozoberateľnou konštrukciou. Zhotovené sú zo štyroch hranatých nôh, do ktorých sú vo vrchnej časti zapustené doskové bočnice i rovnako vysoké čelá. Takáto posteľ má obdĺžnikový tvar. Jej konštrukciu v minulosti spevňovali drevenými kolíkmi. Približné rozmery postele boli: dĺžka = 170 – 180 cm; šírka = 100 – 120 cm; výška = 80 – 100 cm. Na dno postele nastlali slamu, ktorú prikryli plachtou. Na takejto posteli spali aj 3 – 4 osoby. Prikryvali sa rôznymi odevnými súčiastkami a zámožnejší na to používali plachtu z domáceho súkna („postav“), ktorá sa menuje „rjaba plachta“ a „čerha“ (okolie Sniny a Medzilaboriec) alebo „plat“ (západné oblasti). Tieto prikryvky sa veľmi udomácňujú najmä v 20. – 30. rokoch minulého storočia.

V početnejších rodinách sa pod spomenutými posteľami nachádzali aj menšie krabicovité lôžka na spanie väčších detí. V obciach Spišského Zamaguria sú dokonca na kolieskach, aby sa na noc ľahšie vyťahovali. Aj tento doplnkový kus nábytku sa nazýva „postilka“ („poštinka“).

Ďalší vývinový stupeň *lôžkového nábytku* predstavuje posteľ stolárskej konštrukcie, ktorá má zvýšené čelo („ščit“). Takéto postele boli prototypom mestských vzorov nábytku tohto druhu. Kúpovali ich aj na jarmoku. Väčšina z nich je politúrovaná alebo maľovaná olejovou farbou, najčastejšie žltou alebo hnedou.

Po druhej svetovej vojne prenikajú do mnohých obcí aj priemyselne zhotovené postele.

Bohatstvom foriem sa vyznačuje **lôžkový nábytok** pre maličké deti – **kolisky** („kolisky“, „kolysanky“). V tejto karpatskej oblasti sa vyskytujú všetky typy a formy kolísk, ktoré nám dostupná národopisná literatúra zaznamenala u Slovanov vôbec.

Pôvodne tu prevažovali visuté kolisky (tzv. „hojdačky“, „hojdy“, „rozhaňacky“), ktoré sa upevňovali na stropných hradách nad matkinou posteľou. Najjednoduchšie visiace kolisky pozostávajú z dreveného obdĺžnikového rámu („krosenciata“, „krosenka“) v približných rozmeroch 80 – 90 x 40 – 50 cm, ktorý bol obšíty podomácky zhotoveným plátnom. Ešte na začiatku 20. storočia v mnohých prípadoch funkciu detského lôžka plnilo pod stropom závesné obyčajné drevené korýtka alebo podlhovastý košík („opalka“).

Rozmanité formy visutých kolísk sme zaznamenali najmä vo východných a centrálnych lokalitách regiónu.

Najrozšírenejšie boli kolisky, ktorých čelné steny tvorili polokruhle doštičky (tzv. „kočerhy“) a bočné steny i dno mali vyplnené lieskovými paličkami („ščabli“) zasadenými v čelách vo vzdialenosti 10 – 12 cm jedna od druhej. V zriedkavejších prípadoch namiesto paličiek používali úzke doštičky alebo výplet z vřbového prútia. Takéto kolisky vešali na strop za pomoci brezových húžiev. V západných oblastiach prevažovali visuté kolisky v podobe debničky s profilovými bočnicami a čelami. Obdobné formy kolísk sú známe aj u severných Lemkov, kde sa nazývajú „hojdalky“. Tieto kolisky sú charakteristické pre celú oblasť ukrajinských Karpát a pre Ukrajinu vôbec.

Po prvej svetovej vojne sa v celej oblasti rozširujú prenosné kolisky, ktoré stáli na zemi. Ich najprimitívnejšou formou sú platené kolisky zavesené za pomoci tráčkov, zvaných „frambiji“, na dvoch pároch skrížených a horizontálnou tyčou spojených palicových nôh. Takáto kolíska v interiéri domu sa používala iba v núdzových situáciách. Slúžila ženám predovšetkým počas letných poľných prác, preto sa nazýva „poľová kolyska“ alebo „kolyska – polivka“. Najrozšírenejšie boli drevené kolisky truhlovitého tvaru na segmentových podstavcoch, ktoré plnili funkciu kolísadiel.

Významnú skupinu interiérového zariadenia ľudového domu tvorí **nábytok, slúžiaci na uloženie a úschovu rôznych vecí** nevyhnutných v domácnosti. Za týmto účelom, ako sme už spomínali, ľud využíval aj voľné priestory stola, lavíc a rôzne menej frekventované miesta v dome. Avšak vzhľadom na množstvo najrozličnejších predmetov potrebných pre bežný život človeka, boli nevyhnutné v dome aj špeciálne odkladacie kusy nábytku.

Najjednoduchším z nich je **žrdka** („drjučok“, „žerd“, „žerdka“, „zerdka“), drevená tyč zavesená pod stropom za pomoci visutých drevených držiakov aj povrazových alebo drôtových slučiek. Žrdky slúžili predovšetkým na vešanie šatstva, preto ich často označovali termínom „višalo“. Takéto žrdky sa vyskytovali v celej oblasti ukrajinských Karpát, často aj z vonkajších strán obytného domu. Viseli obyčajne na drevených hákoch pod okapom strechy a slúžili na odkladanie ľanovej a konopnej priadze („prjadyvo“), sušenie bielizne, kukurice, cibule a pod.

V mnohých prípadoch v izbe pod stropom boli zavesené dve žrdky paralelne

vedľa seba. Nazývali sa **hriadky**. Slúžili najmä na odkladanie korýt a sušenie palivového dreva. Ich priamym predchodcom boli „hriadky“ konštrukčne spojené so zrubom, ktoré sa bežne vyskytovali najmä v kúrných obydliach ešte tesne po prvej svetovej vojne. Sú charakteristickým elementom aj pre ukrajinské obydlie v Poľsku.

Ďalším nepostrádateľným kusom nábytku v dome bola **polica**. V skúmanom regióne sa vyskytovala vo veľmi rozmanitých obmenách. Najjednoduchšou a najrozšírenejšou bola polica zhotovená z obdĺžnikovej dosky (dĺžka = 100 – 150 cm; šírka = 30 – 40 cm) a upevnená k stene zrubu za pomoci drevených konzol alebo k stropným hradám za pomoci visutých drevených držiakov.

Rozvinutejšie formy políc nachádzame v západných lokalitách severovýchodného Slovenska (okolie Starej Ľubovne, Popradu, Sabinova), ktoré majú už aj „zabradlie“ a vešiak na vešanie ozdobných džbánov. Väčšina z nich je zdobená profilovaním a rôznymi ažúrovanými alebo cikcakovito vyrezávanými lištami. Niektoré sú aj zafarbené. Rozširujú sa tu najmä po roku 1918 pod názvom **rám**.

Približne v tom istom období vznikajú aj zložitejšie police rámovej konštrukcie, ktoré sa najprv objavujú v interiéri domu spišsko-zamagurských obcí. Do východnejších oblastí sa šíria iba veľmi pomaly, preto ich výskyt v okolí Sniny bol ešte aj po roku 1945 iba ojedinelým javom, charakteristickým pre bohatšie rodiny. Táto forma odkladacieho nábytku je prakticky niekoľkokrát znásobenou policou, a to tým spôsobom, že 4 až 5 políc je uložených nad sebou v jednom doštenom ráme. Od toho pochádza aj názov pre túto policu – „rám“. V okolí Bardejova a Svidníka sú rozšírené aj názvy „kladnec“ a „mysnyk“, ktoré zase upresňujú funkciu tohto nábytku. V Litmanovej, okres Stará Ľubovňa sa používa taktiež označenie „šafa“. Poľskí Lemkovia okrem termínu „mysnyk“ poznajú aj termín „podyšir“ (REINFUSS, 1935, 20 – 21). V okolí Medzilaboriec a Stropkova je rozšírený aj termín „talaš“ (Repejov, Pravroce, Oľka). Takéto police viseli na železných skobách alebo stáli na laviciach pri peci. Slúžili taktiež na odkladanie kuchynského náradia.

V 30. – 40. rokoch police prispôsobujú na uzatváranie. Dvierka sú obyčajne iba v ich dolnej časti a horná je otvorená. Po vojne sa už vyskytujú aj police, ktoré sa uzatvárajú celé. Z nich sa neskôr vyvinuli kuchynské kredence.

Spomenuté formy nábytku si zhotovovali v prevažnej miere sami gazdovia a len zriedkavo ich kupovali od dedinských alebo mestských stolárov.

Veľmi úzko s policou súvisí **lyžičník** („ložnyk“, „lyžnyk“). Týka sa to tak konštrukcie, ako aj funkcie predmetu. Vyznačuje sa bohatstvom svojich foriem, najmä vo východných oblastiach regiónu. Najčastejšie sa zhotovovali z malej doštičky – obdĺžnika, polkruhu, šesťuholníka alebo lichobežníka, v ktorej boli po celej ploche navrtané dierky na zastrkávanie lyžičiek, vidličiek, kvedlačiek („kolotivok“) a pod. K zadnej strane mali pripevnený držiak v podobe vertikálnej látky, rámika, lieskového oblúčika alebo vidlicovitej samorastlej rózsošky, za pomoci ktorej ich vešali na klinec zatĺčený v stene.

Zložitejšie lyžičníky sú zhotovené rámovou konštrukciou v podobe krabičky, na prednom okraji ktorej je upevnená aj dierkovaná doštička na zapichovanie lyžičiek

a iného dreveného náradia. Sú zdobené bohatou rezbou a profilovaním. V niektorých obciach v okolí Bardejova, a najmä v okolí Starej Ľubovne, funkciu lyžičníka najčastejšie plnila k stene pribitá dierkovaná lišta s okrúhlymi a trojuholníkovými otvormi.

K veľmi starobyľým a azda najzaujímavejším formám odkladacieho nábytku patria **truhly**. Sú charakteristickým elementom domového inventára mnohých národov, preto sa okolo ich pôvodu a historického vývinu už veľa polemizovalo. Zo slovenských etnografov tejto problematike veľa pozornosti venoval najmä R. Bednárík, ktorý na mnohých faktoroch dokazuje praslovanský pôvod truhly (BEDNÁRIK, 1949, 29 – 40).

Truhly v skúmanej oblasti slúžili na úschovu šatstva, obilia, múky, rôznych iných potravinových produktov a drobných cenín, preto sú aj ich ľudové názvy veľmi rozmanité.

Na označenie truhly, ktorá slúžila na odkladanie šatstva, sa používa niekoľko ľudových termínov. Najrozšírenejší z nich je „lada“, ktorý prevažuje v centrálnej a východnej časti skúmaného regiónu, podobne ako v prilahlých severných ukrajinských lemkovských etnických oblastiach a v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Podľa niektorých etnografov termín súvisí s menom staroslovanskej bohyně šťastia, lásky a dostatku Lady vzhľadom na význam svadobnej lady ako neoddeliteľnej súčasťi vena mladej nevesty. Väčšina bádateľov je však toho názoru, že toto pomenovanie sa odvodzuje od nemeckého slova „laden“, čo znamená ukladať, klásť. Potvrzuje to tak etymológia názvu, ako aj samotná funkcia predmetu (MACHEK, 1957).

Paralelne s názvom „lada“ sa používalo v predmetnej oblasti aj označenie „skriňa“. Termín „kasta“, „kasňa“ prevažuje zase v západnej časti regiónu.

Najuniverzálnejší je termín „susik“ („sušik“, „sušičok“), ktorým sa označuje predovšetkým truhla na obilie. Termín „susek“ sa vyskytuje na celom Slovensku a taktiež v krajoch mimo neho. To svedčí o jeho starobylosti a všeobecnom rozšírení u našich slovanských predkov.

Okrem spomenutých truhli na severovýchodnom Slovensku sú taktiež rozšírené „lady“, alebo „pajstruny“ na múku. V niektorých, v minulosti najzaostalejších lokalitách regiónu (Inovec, Beňatina, Ruská Bystrá v okrese Michalovce) sme našli dokonca „susiky“ na slaninu, v okolí Starej Ľubovne (Litmanova, Kamienska, Veľký Lipník) v hojnej miere sa používali suseky na úschovu mlieka a mliečnych výrobkov. Tieto suseky mali rovné voľne položené veká.

Aj truhly postupne zaznamenávajú svoj ďalší vývoj, najmä tie, ktoré slúžili na úschovu šatstva a rôznych iných cenných vecí a neskôr sa stali nevyhnutnou súčasťou nevestinej výbavy, čiže svadobnými („svad'bjanymy“) truhlami. A práve vďaka centrálnej geografickej polohe skúmaného karpatského regiónu sa tu takmer do posledného obdobia zachovali najrozmanitejšie formy truhli, ktoré Slovania používali už od praveku a ktoré vytvorili v priebehu svojho ďalšieho historického vývoja.

Čo sa týka svadobných truhli, v našej oblasti sú rozšírené ich dva základné typy. Analogicky s tým, ako sa oblasť listnatých lesov postupne mení na oblasť ihličnatých lesov, tak typ truhli v podobe sarkofágu (so sedlovým vrchnákom), vyhotovenej

z tvrdého materiálu (prevažne bukoveho), prechádza na typ truhly s rovným vrchnákom, zhotovenej z mäkkého materiálu, najčastejšie jedľového alebo smrekového. Druhý typ s rovným vekom v medzivojnovom období prenikol aj do východných oblastí, kde predtým boli kompaktné rozšírené sarkofágové truhly. Obidva typy truhliel sú takmer vždy bohato ornamentované, čo je v úzkej spojitosti so svadobným obradom, s ktorým truhla začínala plniť svoje poslanie.

Truhly so sedlovým alebo oblúkovitým vekom sú prevažne dekorované vyrezávaním geometrického ornamentu. Najčastejšie sú to solárne rozety, kruhy rôznych veľkostí, koncentrické kolá, polkruhy, smrekovité motívy, krížiky, trojuholníky, rovné, šikmé a cikcakovité čiary a pod. Zdobené sú predovšetkým predné steny, veľa a zväčšia aj bočné steny. Zadná stena je obyčajne v naturálnej podobe a iba v zriedkavých prípadoch má skromnejšiu výzdobu. Spomenuté staroslovanské geometrické motívy, najmä solárne znaky, sa vyskytujú aj na nespočetnom množstve iných ľudových artefaktoch. Mali ochraňovať človeka od nešťastia a zabezpečovať jeho blahobyť. Na niektorých truhlách jednotlivé plochy spomenutej výzdoby boli zvýraznené farbou, najčastejšie hnedou alebo červenou. Na truhle zo Staškoviec (exponát MUK, inv. č. 659) sú okrem geometrických ornamentov znázornené aj husle a arkusovitý (pravdepodobne kostolný) vchod, ktorý symbolizuje svadbu. Podobný motív sa vyskytuje aj na truhle zo Suchej (exponát MUK, inv. č. 981). Truhly s rovným vrchnákom boli zdobené maľovaním prevažne rastlinného ornamentu. Ornamenty (motívy tulipánov, zvončekov, štylizovaných kytíc a pod.) boli nanášané na jednofarebný, najčastejšie na tmavozelený, tmavomodrý alebo tmavohnedý podklad. Rozmery sarkofágových truhliel sú približne tieto: dĺžka = 90 – 100 cm; šírka = 50 – 85 cm; výška = 90 – 100 cm; hĺbka = 70 – 80 cm a výška nôžok = 15 – 20 cm.

Rozmery truhliel s rovným vrchnákom sú trochu odlišné: dĺžka dosahuje 120 – 130 cm, šírka = 60 – 70 cm a výška = 60 – 70 cm. Pravda, vyskytujú sa aj omnoho menšie truhly. Truhly sú postavené na profilovaných doskových alebo hranatých, či točených nohách. Zhotovovali ich miestni stolári – náaturisti. V medzivojnovom období sa v hojnej miere predávali na jarmoku. Živé tradície výroby a predaje týchto truhliel boli v Podolinci, Starej Ľubovni a Hniezdnom, odkiaľ boli šikované aj do lemkovských oblastí v Poľsku (SOPOLIGA, 2006b, 150 – 153).

Už aj na základe tohto stručného rozboru základného domového inventára môžeme konštatovať, že ľudový nábytok tak svojou formou, ako aj rozmermi, konštrukciou a funkčným určením bol veľmi racionálny. Jeho výroba tesne súvisela s celkovým architektonickým a estetickým stvárnením ľudového obydľia a predovšetkým s charakterom spoločenskej výroby. Dôležitú úlohu zohrávali aj kultúrne-etnické tradície.

Výber materiálu na zhotovenie nábytku, podobne ako aj stavebného materiálu, bol závislý od sociálno-ekonomického postavenia roľníka a v skúmanom období vo veľkej miere bol určovaný prírodnými podmienkami. Preto niet divu, že v podmienkach drobného naturálneho hospodárenia to bolo takmer výlučne drevo. Najstaršie kusy nábytku sú zhotovené bez jediného kovového klinca, a to za pomoci

veľmi jednoduchého náradia, ktoré sa bežne používalo aj v staviteľstve.

Výrobky sa zhotovovali s maximálnou ekonomikou práce, čo sa dosahovalo prostredníctvom výberu zodpovedajúcej stolárskej techniky a takých foriem jednotlivých konštrukčných dielcov, ktoré sa dajú ľahko spracovať za pomoci dostupného náradia.

Rozmery a formy nábytku boli prispôsobené praktickým účelom, rozmerom ľudského tela a základným rozmerom domových priestorov. Okrem zručnosti, dômyselnosti a vynaliezavosti odzrkadlené sú tu aj určité estetické požiadavky prostého ľudu.

Bohaté skúsenosti našich predkov, odpečatené vo vyššie uvedených nábytkových formách, boli a budú nevyčerpatelným inšpiračným zdrojom aj pre tvorcov súčasného bytového interiéru.

LITERATÚRA

BEDNÁRIK, R., 1942: Zvykoslovné pramene výtvarného prejavu slovenského. Martin.

BEDNÁRIK, R., 1949: Ľudový nábytok. Martin.

КЕРА, Е., 1971: Urządzenie wnętrza mieszkalnego na Łemkowszczyźnie w XIX i XX wieku. In: Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, 13, s. 21 – 32.

MACHEK, V., 1957: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha.

NIEDERLE, L., 1913: Život starých Slovanů, d. I., zv. 2. Praha, 889 s.

REINFUSS, R., 1935: Budownictwo ludowe na Zachodniej Łemkowszczyźnie. Lud. Warszawa, XXXIII, s.1 – 32.

SIČYNSKYJ, V., 1940: Dřevěné stavby v karpatské oblasti. Praha, 216 s.

SOPOLIGA, M., 1983: Narodne žytlo ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny. Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave – Odbor ukrajinskej literatúry v Prešove, 388 s.

SOPOLIGA, M., 2006a: Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku. Sprievodca. Svidník, 100 s.

SOPOLIGA, M., 2006b: Tradície hmotnej kultúry Ukrajincov na Slovensku. Veda, Bratislava, 294 s.

SOPOLIGA, M., 2008: Skanzen vo Svidníku. Sprievodca po národopisnej expozícii SNM – Múzea ukrajinskej kultúry. Svidník, 128 s.

ŠUCHEVYČ, V., 1899: Huculščyna, t. I. Lvov.

VALENTOVÁ, V., 1974: Prvé výsledky výskumu ľudového nábytku na Spiši. In.: Ľudové staviteľstvo v karpatskej oblasti. Bratislava, s. 211 – 216.

PRAMENE

Správa o plnení Plánu hlavných úloh Slovenského národného múzea – Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku (ďalej len SNM – MUK) za rok 2009. Archív SNM – MUK).